จิตรกรรมสมัยรัชกาลที่สาม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว : เรื่องราว กับลักษณะ และการแสดงออก

ปรับปรุงจากรายงานผลวิจัยเรื่อง จิตรกรรมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว: ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม
(ทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ), 2546

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม

เรื่องราวหรือเนื้อเรื่องตามขนบนิยม หรือแบบแผนประเพณีก็เรียก คือเรื่องปรัมปราคติ เช่น **พุทธประวัติ** ซึ่งเสริมศรัทธาด้วยพุทธปาฏิหาริย์ **นิทานชาดก** โดยเฉพาะในชุด**ทศชาดก**เป็นเรื่องเล่าพระอดีตชาติของพระพุทธองค์ ทรงบำเพ็ญบุญบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ และวรรณคดีเรื่อง **ไตรภูมิโลกสัณฐาน** ซึ่งอธิบายโลกทัศน์ของคนโบราณ

เหล่านี้สะท้อนทัศนะคติปรัมปราอันเนื่องด้วยศรัทธา เมื่อวาดเป็นภาพเช่น ภาพพระพุทธองค์ ภาพพระราชา พระมเหสี หรือพระราชวงศ์ (ตัวพระตัวนาง) จึงมีลีลาปรัมปรา เป็นนาฏลักษณ์ โดยที่อิงอยู่กับความสมจริงตามธรรมชาติด้วย เช่นสรีระสัดส่วน อากัปกริยา และการแต่งกาย กล่าวอีกนัยได้ว่า คือ สมจริงอย่างปรัมปราคติ

การคลี่คลายของเรื่องราวมีผลต่อการบรรยากาศที่ปรับเปลี่ยนของจิตรกรรมฝาผนัง เกิดขึ้นเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 3 สะท้อนถึงทัศนะคติของสังคมสมัยนั้นที่เริ่มปรับเปลี่ยน ส่วนหนึ่งที่สำคัญเกิดจากอิทธิพลทัศนะคติสมจริงอย่างตะวันตก (สัจจนิยมตะวันตก) ซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็นเหตุเป็นผล การปรับเปลี่ยนทัศนะคติดังกล่าว มีผลต่อเรื่องที่เลือกมาเขียนภาพ โดยมีลักษณะสมจริงอย่างแนวตะวันตก คือ **สมจริงอย่างเป็นเหตุเป็นผล**

การเขียนภาพสมจริง เช่นการเพิ่มทิวทัศน์เป็นฉากประกอบ ฉากผู้คนในวิถีดำเนินชีวิตปรกติตามโอกาสและสถานที่ต่างๆ ภาพเรือนร้านบ้านช่อง

ความสมจริงเหล่านี้ได้เข้ามาแทนที่ลักษณะของภาพแบบขนบนิยมโบราณ หรือลักษณะปรัมปราที่เน้นเนื้อเรื่องอย่างตรงไปตรงมามากกว่า

ดังนั้นการกล่าวถึงฉากวิถีชีวิตผู้คนที่ช่างเขียนวาดสอดแทรกไว้ในจิตรกรรมฝาผนัง แม้มีอยู่ประปรายแล้วเมื่อก่อนสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 จำนวนฉากได้เพิ่มขึ้นมาก มากจนเป็นเอกลักษณะของจิตรกรรมในรัชกาลนั้น ในที่นี้ได้เลือกจิตรกรรมฝาผนังจากบางวัด ที่เป็นฝีมือช่างเขียนสมัยรัชกาลที่ 3 มาเสนอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

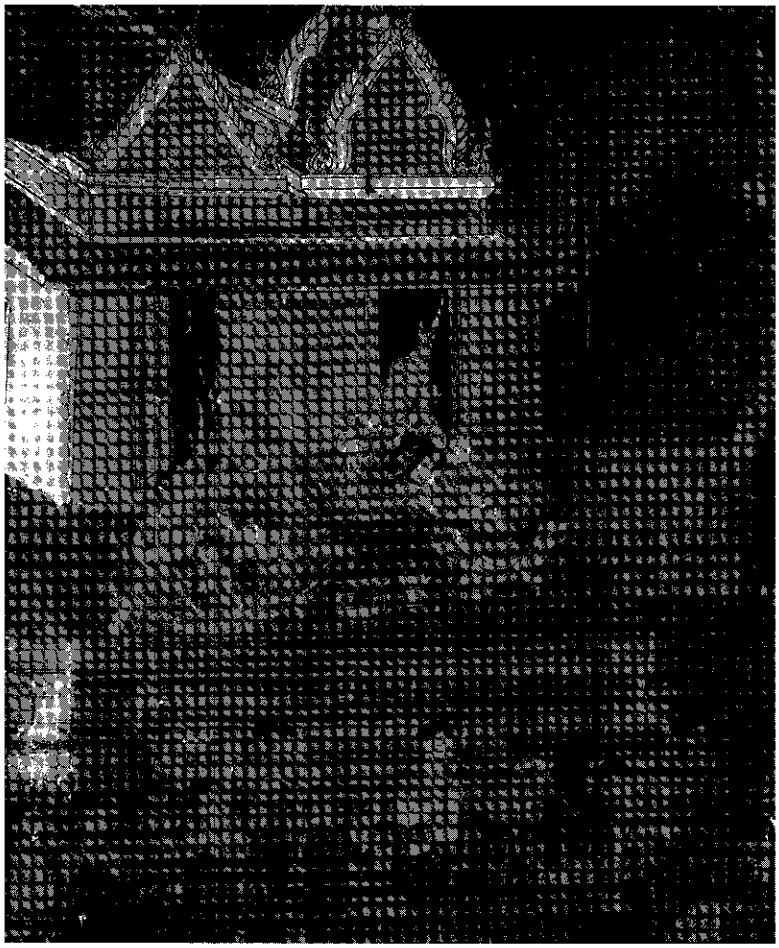

ภาพที่ 1 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

เวสสันดรชาดก กัณฑ์ฉกษัตริย์ (หกกษัตริย์) คือพระเวสสันดร นางมัทรี พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี และกัณหา ชาลี เมื่อได้กลับมาพบกัน ต่างกันแสงโสมนัส ตัวละครทั้งหกในเครื่องทรงพระราชาอย่างปรัมปราคติ สอดคล้องกับลีลานาฏลักษณ์ที่แสดงอารมณ์ตามท้องเรื่อง คือยกกรขึ้นจรดที่นลาฏ พักตร์ก้มต่ำ เนตรหรี่ลงต่ำเช่นกัน ส่วนบรรดานางในราชสำนัก ช่างเขียนตั้งใจระบายสีผิวพรรณต่าง ๆ กัน เช่นเดียวกับอากัปกริยาที่ช่างเขียนให้ดูแตกต่าง โดยอยู่ในอารมณ์เศร้าร่วมกัน

ภาพที่ 2 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติ ตอนเจ้าชายสิทธัตถโพธิสัตว์ทรงผนวช ทรงตัดพระเกศาท่ามกลางเหล่าเทวดา นายฉันนะในท่าโศกซบหลังม้ากัณฑกะ โดยมีพระอินทร์ ในท่าเหาะเพื่อรออัญเชิญพระเกศาขึ้นไปประดิษฐานในพระเจดีย์จุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

โดยรวมแล้วแนวปรัมปราคติของภาพยังเด่นชัด โดยเฉพาะกรอบพื้นแดงที่ล้อมภาพพระอินทร์เน้นพระอินทร์ซึ่งมีสีเขียวเป็นสีกายให้เด่นชัดยิ่งขึ้น รวมทั้งภาพเหล่าทวยเทพเช่นพระพรหม พระอินทร์อันเป็นเรื่องปาฏิหาริย์เหนือจริง แต่ให้ผลนอกจากความงดงามของจังหวะลีลานาฏลักษณ์แล้ว ยังเสริมสร้างศรัทธาให้แก่ผู้ชมภาพด้วย

ภาพที่ 3 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

มโหสถชาดก ส่วนหนึ่งในฉากสงคราม 101 ทัพ ภาพทหารรับจ้างชาวตะวันตก และทหารเปอร์เซีย ช่างคงเขียนโดยตั้งใจแสดงเครื่องแต่งกายตามความเป็นจริง

ภาพที่ 4 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

เวสสันดรชาดก ภาพหญิงเตี้ยนางหนึ่ง ยืนที่พระทวาร อีกหนึ่งเป็นผู้ชายพิการหลังค่อมนั่งในท่าไหว้ที่ขั้นบันได เป็นฉากในพระราชฐาน ช่างได้วาดเพิ่มเติมเป็นรายละเอียดนอกเหนือจากที่มีในเนื้อเรื่องตอนพระเวสสันตร นางมัทรี และกัณหา ชาลี ลาพระบิดามารดาก่อนเสด็จไปสู่เขาวงกต

กฎหมายไอยการตำแหน่งนาพลเรือน (**กฎหมายตราสามดวง,** 2521: 109) ระบุผู้มีหน้าที่ภายในพระบรมมหาราชวัง ในส่วนที่เป็นหญิงพิการมี **เตี้ย ค่อม เทย** (เข้าใจว่าเป็นหญิงกระเทย) **เผือก** มีหน้าที่ตักน้ำ หามวอ ตีนคลัง(เข้าใจว่า ทำหน้าที่เบิกของจากคลัง) ภาพนางเตี้ย ซึ่งยืนที่พระทวาร จึงแสดงถึงเจตนาของช่างที่บอกถึงเรื่องจริงในสมัยนั้น

ภาพที่ 5 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

ภูริทัตตชาดก ตอนเหล่านางนาคมาณวิกาแปลงกายเป็นหญิงตามขึ้นมาปรนนิบัติบูชา โดยบรรเลงทิพยดนตรีถวายพญานาคชื่อภูริทัตต์โพธิสัตว์ อันเป็นพระอดีตชาติของพระพุทธองค์ แต่นางเหล่านี้ต้องตกใจเพราะการปรากฏตัวของพราหมณ์เนสารท (ตกกรอบทางขวา) พราหมณ์ผู้นี้เป็นหมองูมีคาถาสำคัญจ้องจะจับพญานาคโพธิสัตว์

ทีท่าของเหล่านางนาคมาณวิกา เป็นอาการของผู้ตกใจในเหตุการณ์ชุลมุน ผ้าผ่อนหลุดลุ่ย เข้าใจว่าช่างตั้งใจเขียนภาพให้สมจริง พร้อมทั้งเติมอารมณ์ขันของตนไว้ด้วย ความสมจริงสังเกตได้จากการเน้นสรีระ โดยเฉพาะลักษณะของถันที่เป็นเต้าอย่างจงใจ รวมทั้งเพิ่มเติมรายละเอียดและเกล็ดเล็กเกล็ดน้อย ตามอารมณ์สำราญของช่าง

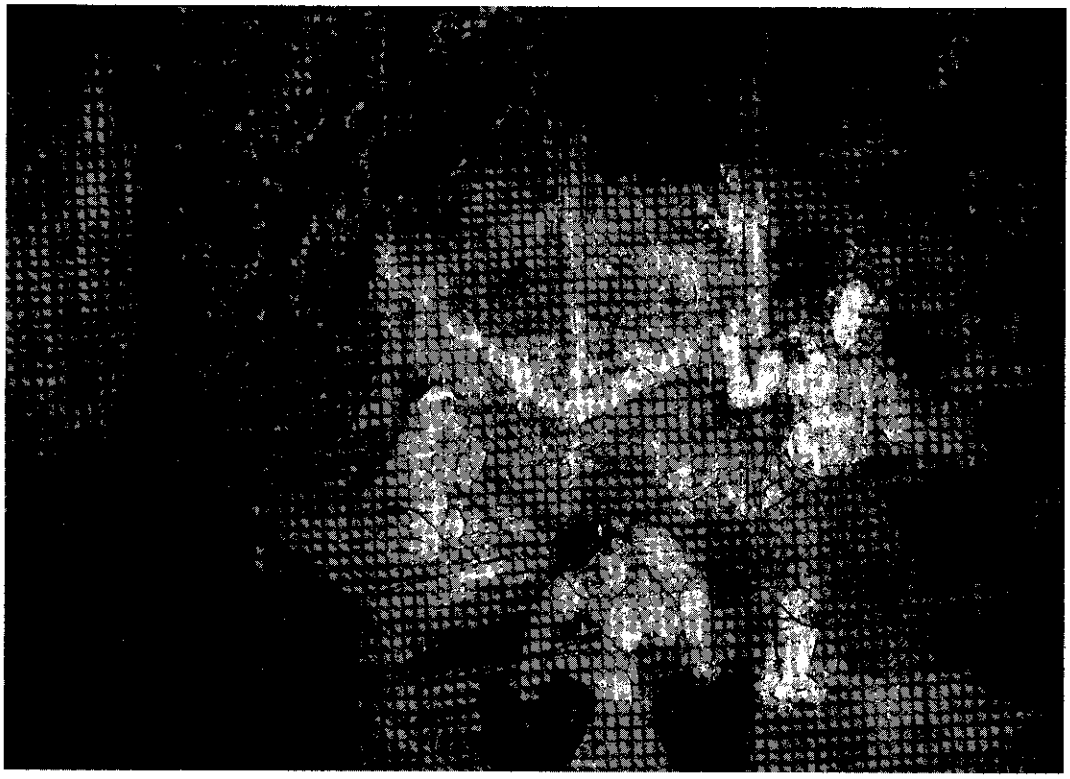

ภาพที่ 6 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

เวสสันตรชาดก ฉากหมู่บ้านที่ชูชกอาศัย มีภาพอันเป็นข้อมูลสำคัญด้านการศึกษาเล่าเรียนของเด็ก

ผู้สอนคือชายหัวล้าน อายุกลางคนหรือแก่กว่านั้น อ้วนพุงพลุ้ย นั่งเอกเขนกอยู่บนนั่งร้าน ถือไม้เรียวกำกับเด็กสองคนซึ่งนั่งบนตั่งลดระดับลงไป เด็กตัวดำมีกระดาน(หินชนวน?)ที่มีตัวหนังสือเขียนอยู่ด้วย กระดานดังกล่าววางอยู่ที่หน้าตัก เด็กคนนี้กำลังร้องไห้คงเพราะเพิ่งถูกดุหรือถูกตี เด็กอีกคนหนึ่งตัวขาวอ้วน กำลังคุก เข่ายกมือไหว้ครู

ชั้นเรียนหนังสือนี้จึงเป็นข้อมูลภาพที่บอกบรรยากาศการเรียนการสอนหนังสือของชาวบ้านมีอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 7 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

จันทกุมารชาดก และนารถชาดก ชาดกสองเรื่องนี้เขียนไว้บนผนังเดียวกัน อยู่ในสุดผนังด้านซ้ายของพระประธาน

ฉากเรื่องจันทกุมารชาดกมีภาพพระอินทร์กำลังเหาะลงมาทำลายพิธีบูชายัญของพราหมณ์เจ้าเล่ห์ พระโพธิสัตว์จันทกุมาร และพระญาติอยู่ในปะรำพิธี ต่างกำลังจะถูกบูชายัญ ส่วนนารถชาดกมีพรหมนารถเป็นพระโพธิสัตว์ในท่าเหาะ บนพระอังสามีคานทอง ปลายข้างหนึ่งมีภาชนะทองใส่ในสาแหรก สาแหรกอีกข้างหนึ่งมีคนโทน้ำแก้วประพาฬ (บางส่วนของภาพหลุดจากขอบบนทางขวา) พระองค์เสด็จมาเพื่อเทศนาสั่งสอนพระเจ้าอังคติผู้หลงผิด

ชาดกสองเรื่องเขียนไว้บนผนังเดียวกัน จึงกำหนดให้ช่างต้องใช้วิธีการที่สืบทอดกันเป็นแบบแผนประเพณี คือ แถบสินเทา ซึ่งคั่นชาดกเรื่องหนึ่งออกจากอีกเรื่องหนึ่ง การแบ่งเรื่องปรัมปราคติด้วยเส้นสินเทาดังกล่าว หากไม่จำเป็น หรือไม่มีเหตุเพียงพอแล้ว ช่างเขียนสมัยรัชกาลที่ 3 คงไม่ใช้กันอีก ดังจะสังเกตได้ว่าแถบสินเทาหายไปจนเกือบหมดแล้วในจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ 3

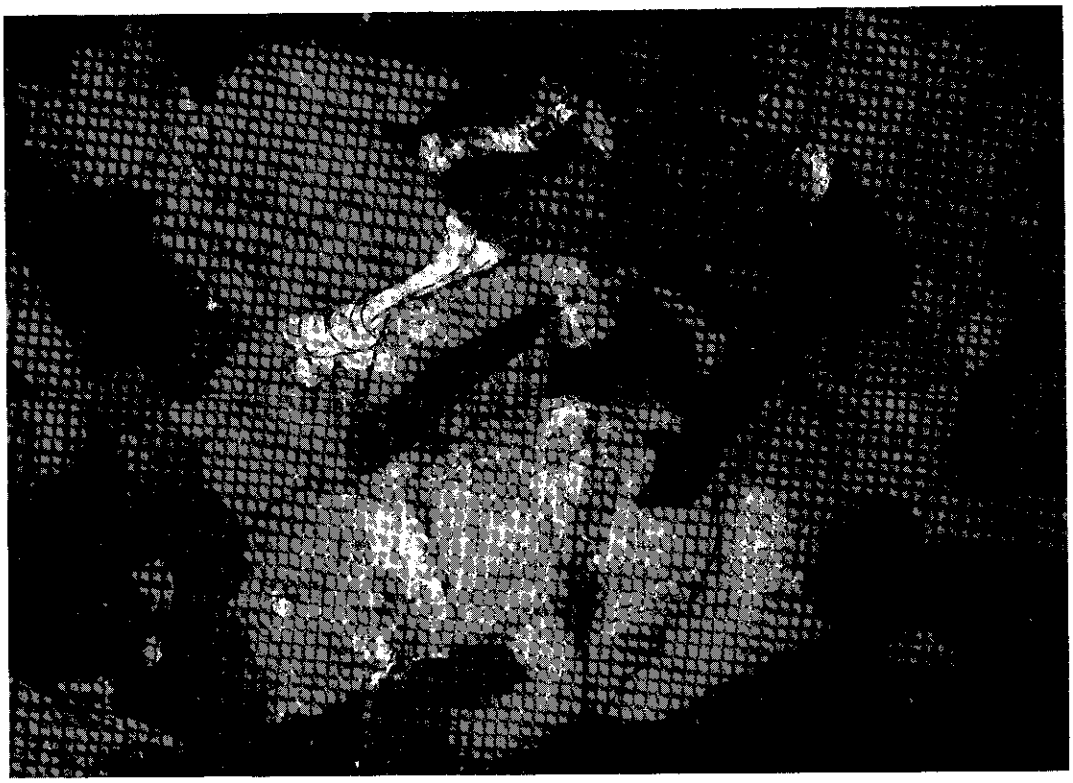

ภาพที่ 8 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณารามฯ เขตบางกอกน้อย**

จันทกุมารชาดก ฉากพิธีบูชายัญจันทกุมารโพธิสัตว์ พระญาติพระวงศ์ และเหล่าสัตว์ประเภทต่างๆ ซึ่งพระราชาให้จัดไว้สำหรับบูชายัญ ตามคำยุยงของเหล่าพราหมณ์ริษยา ครั้นพระอินทร์เหาะลงมาทำลายพิธีนั้น ชาวบ้านที่มุงดูจึงพากันลุกฮือร่วมทำลายพิธีด้วย

ช่างเขียนแสดงภาพความโกรธแค้นที่สนุกสนานของชาวบ้าน ที่แฝงอารมณ์ขันทะลึ่งร้ายอยู่ด้วย การแสดงอารมณ์บนใบหน้า ดวงตาอันมีความหมายขเม้นมองอย่างเมามัน สนุกซุกซน แยกเขี้ยว ยิงฟัน หรือเม้มปาก เป็นต้น

จนถึงปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานเลยว่า ช่างเขียนรุ่นก่อนรัชกาลที่ 3 ขึ้นไป เขียนภาพแสดงอารมณ์บนใบหน้าเด่นชัดเช่นนี้มาก่อน

ภาพที่ 9 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดสุทัศนฯ เขตพระนคร**

ภาพวาดคนสวมแว่นตายังไม่เคยพบมาก่อนในจิตรกรรมแบบแผนประเพณี อันเป็นงานแนวปรัมปราคติ ต้องรอจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 เช่นงานช่างเขียนแห่งนี้ เป็นภาพหญิงชาววัง บ้างนั่งบ้างยืนหน้าประตูวัง ลองสวมแว่นตาจากพ่อค้าชาวต่างชาติ

ภาพชีวิตประจำวันเช่นนี้ มีประเด็นเกี่ยวข้องกับเรื่องความนำสมัย และการบริโภคสินค้านำเข้า อนึ่ง แว่นตา เป็นหนึ่งในรายการสินค้านำเข้าจากยุโรป ปรากกฏอยู่ในบันทึกของบาดหลวงปาลเลกัวซ์, (2520: 310)

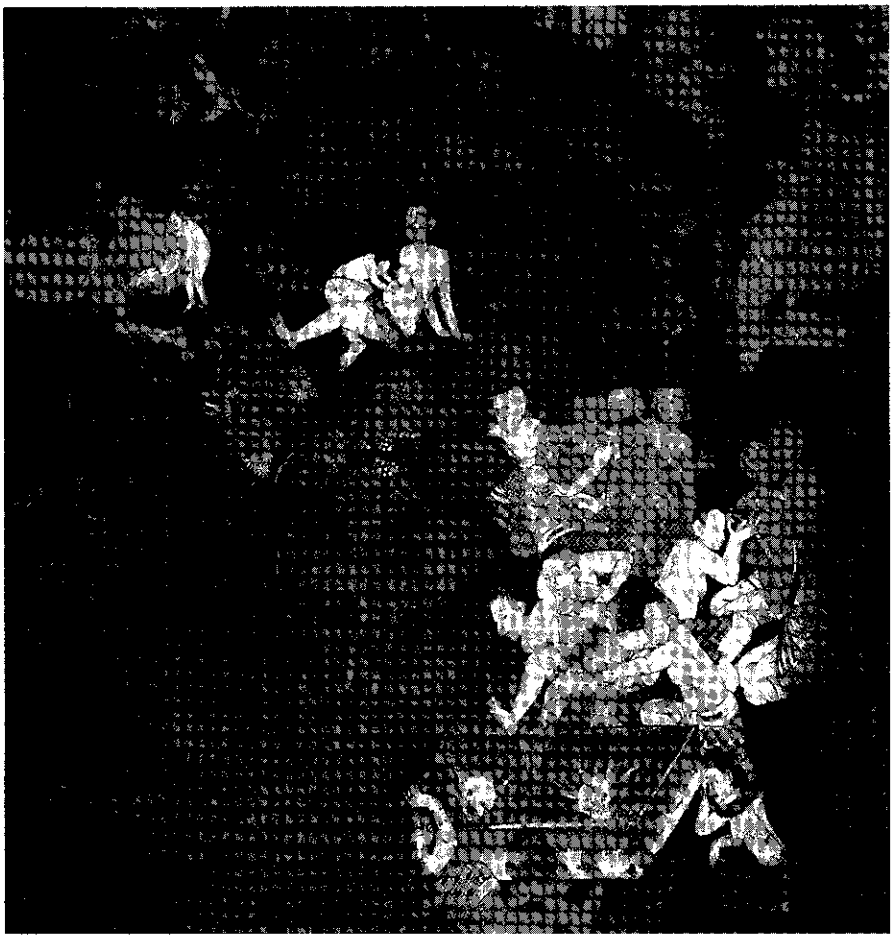

***ภาพที่ 10* จิตรกรรมฝาผนัง วิหารพระนอน วัดพระเชตุพนฯ เขตพระนคร**

พระสาวิกาเอตทัคคะ-**ปฏาจาราเถรีวัตถุ** ปฏาจาราเป็นธิดาเศรษฐี ได้ทาษเป็นสามี พากันหนีตามกันออกจากบ้าน นางชักชวนสามีเรื่อยมา ว่าจะกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดและบิดามารดาของนาง แต่ไม่ได้ไปเลยสักครั้ง จนเมื่อทั้งสองมีบุตรถึงสองคนแล้วจึงตกลงจะพากันไป แต่เกิดมีเคราะห์กรรม สามีถูกงูเห่ากัดตาย บุตรทั้งสองตาย คนหนึ่งตายเพราะถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป อีกคนหนึ่งจมน้ำ ซ้ำร้ายเมื่อนางย้อนกลับบ้านเกิดของนาง ได้พบว่าบิดามารดาตาย (อยู่ในระหว่างพิธีเผา) นางเศร้าโศรก ขาดสติ ถึงขั้นเปลือยกายไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ครั้นได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ ก็ขอบวช ได้บรรลุอรหันต์เป็นเอตทัคค-เลิศทางวินัย

เรื่องราวกำหนดการแสดงภาพและลักษณะ ของภาพ เห็นได้ชัดเจนยิ่งในจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งนี้ ชะตากรรมของนางปฏาจารา คือความรักความเสียสละ ความเศร้าโศรกจากการพลัดพราก การเลือกเรื่องสะเทือนอารมณ์เป็นอย่างปุถุชนเช่นนี้มาเขียนภาพ เชื่อว่าไม่เคยมีมาก่อนสมัยรัชกาลที่ 3 อันเป็นสมัยของวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ หรือ เรื่องระเด่นลันได ของมหามนตรี (ทรัพย์)

ภาพที่ 11 **จิตรกรรมประดับเสาต้นแรกทางซ้ายของพระประธาน (พระศรีศากยมุนี) วิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศนฯ เขตพระนคร**

ไตรภูมิโลกสัณฐาน **ปุพพวิเทหทวีป** สัณฐานดังแว่นกลม *(ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา ฉบับ 2 เล่ม 1, 2520: 135)*

ภาพนางเงือกในน้ำ สัตว์น้ำ (เพราะมีหางคล้ายปลา) แต่หัวดูคล้ายจิงโจ้ (?) ภาพละลอกคลื่นเป็นแบบปรัมปราคติ ควบคู่กับภาพสมจริงของภาพประตูเมืองแบบฝรั่งปนจีน ซึ่งเขียนไว้ในวงกลม วงกลมนี้เป็นสัญลักษณ์ของ ปุพพวิเทหทวีป ภาพโขดหินหน้าประตูคือมุมมองตามตาเห็น ต้นไม้พุ่มใบเขียนให้เห็นสมจริง โดยมีส่วนรับแสง-หลบแสงอย่าง ตะวันตก

นอกจากที่กล่าวแล้ว ยังมีภาพตึกฝรั่งในระยะไกล และภาพเรือกำปั่นใหญ่-น้อย แสดงถึงระยะใกล้-ไกล เป็นภาพเรือกำปั่นสัญชาติอังกฤษ โดยเทียบได้กับกำปั่นสามเสาท้ายเรือเป็นเก๋ง รวมทั้งกลาสีเรือในชุดเสื้อกางเกงขาว ซึ่งบ่งว่าเป็นชาวตะวันตก *(เทียบกับภาพเรือกำปั่นใน Richard M. Cooler, 1977: Pl. I, - III).*

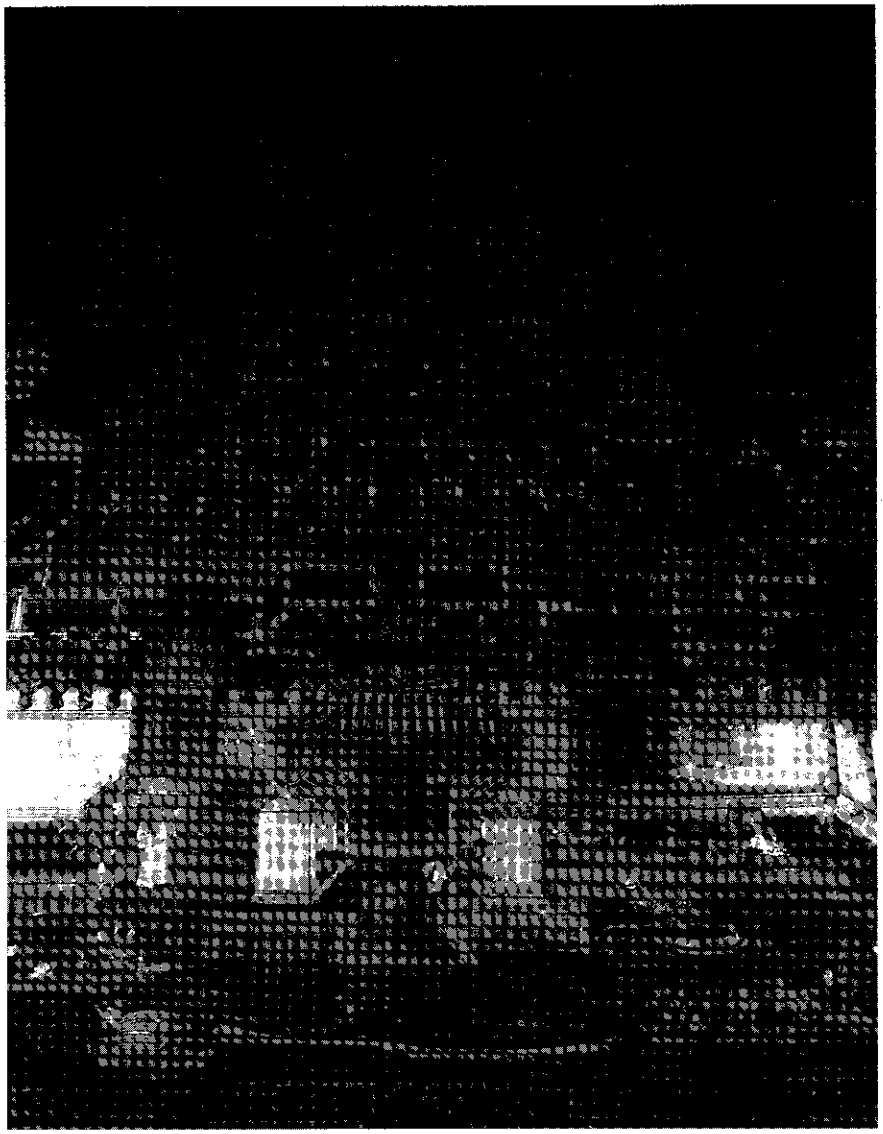

ภาพที่ 12 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดกัลยาณมิตรฯ เขตธนบุรี กรุงเทพฯ**

ตอนล่างของภาพขนาดใหญ่ของผนังสกัดหน้า เขียนภาพพุทธประวัติตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไว้บนพื้นที่ตอนบน ต่อเนื่องมาตอนล่างนี้ เป็นฉากท่าน้ำหน้าประตูเมือง อันเป็นแหล่งชุมนุมของผู้คนต่างชาติต่างศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 3 มีหลักฐานระบุว่าหน้าวัดนี้เป็นย่านจอแจ มีเรือนแพริมน้ำอยู่เป็นจำนวนมาก เรือแพขวักไขว่ มีศาลเจ้าจีน โบสถ์ฝรั่ง มัสยิด

ภาพที่ 13 **จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุทัศนฯ เขตพระนคร**

ประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อพรหมทัต พระองค์ทรงปลงสังเวชที่ได้เห็นความเป็นไปของชีวิตหลากหลายนอกพระราชวังจากที่เสด็จออกประพาส

ภาพชาวตะวันตก มีนายทหารยืนเอามือไขว้หลัง หญิงที่นั่งเก้าอี้ข้างหลังคงเป็นภรรยา ถัดไปทางขวาเป็นกลุ่มชาวตะวันตกสมัยโบราณ นุ่งห่มด้วยผ้าคลุม กำลังดูแลชายชราเครายาวที่อยู่กลางวง ชายชราผู้นี้ดูคล้ายมีอาการป่วย อย่างไรก็ดี เคยมีผู้เสนอเป็นข้อคิดว่า อาจเป็นฉากการล้างพระบาทพระเยซู

ทั้งหมดอยู่ภายในนิวาสสถานของตนโดยมีหญิงคนใช้ชาวไทยอยู่ด้วย กลุ่มภาพชาวตะวันตกไม่มีส่วนในเรื่องประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์นี้ แต่เป็นเพียงภาพประกอบเหตุการณ์ที่ช่างเขียนประดับฉาก

เชื่อว่าท่าทางและลักษณะของชาวตะวันตก ทั้งหมดในภาพเขียน ช่างเขียนไทยคัดลอกปะติดปะต่อจากภาพเขียนมากกว่าหนึ่งแผ่น ภาพเขียนเหล่านี้คงมีผู้นำเข้ามาจากประเทศตะวันตก ระยะแรกๆ ของการเขียนภาพเช่นนี้ ช่างเขียนไทยคงยังไม่คุ้นเคยพอที่จะเขียนภาพอย่างตะวันตกเช่นนี้ได้โดยไม่มีภาพต้นแบบ

อนึ่ง เข้าใจว่าตั้งแต่รัชกาลที่ 3 แล้ว ที่ภาพแบบตะวันตกเช่นนี้ เป็นเครื่องแสดงความทันสมัยของช่างผู้เขียน หรือเป็นที่พอพระทัยของเจ้านาย หรือพอใจพระสงฆ์ที่กำกับดูแลงาน จึงคงไม่ต้องรอความทันสมัยไปจนถึงรัชกาลที่ 4

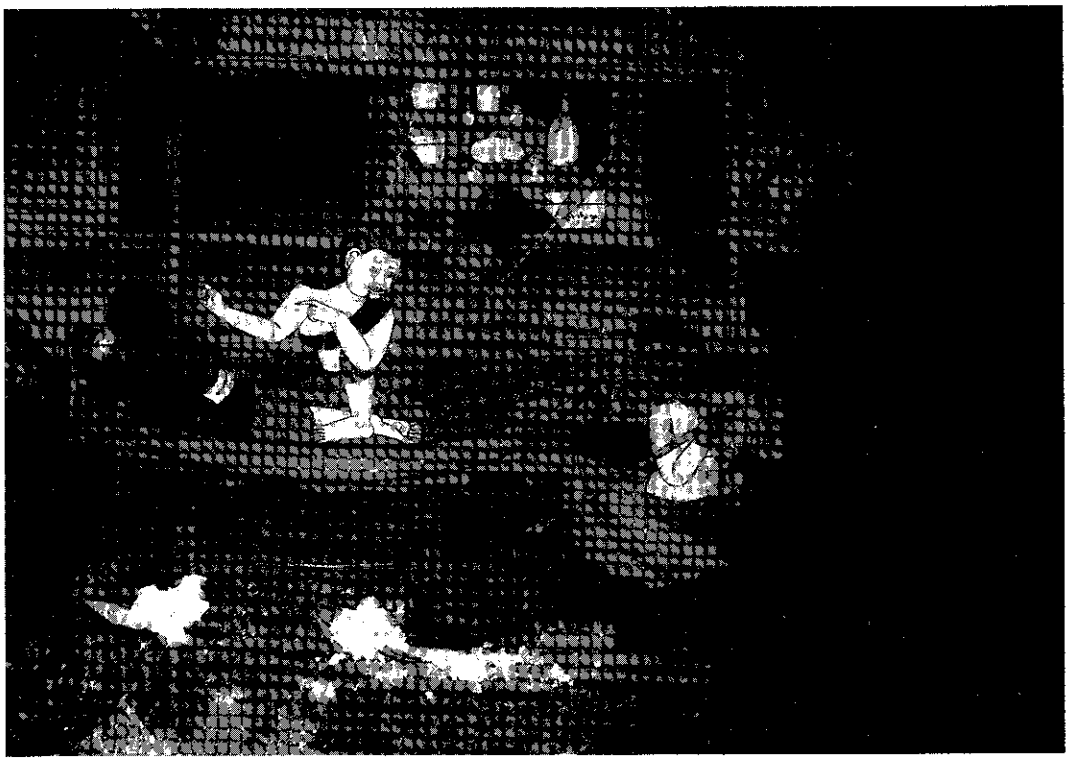

***ภาพที่ 14* จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดกัลยาณมิตรฯ เขตธนบุรี**

ภาพบันทึกความเป็นไปในสมัยนั้น สอดคล้องกับหลักฐานด้านเอกสาร ได้แก่ ภาพนักโทษมีหนวดเครา 2 คน ที่คอมีห่วงคอโยงติดกันด้วยโซ่ ทั้งสองพายเรือขอเรี่ยไรจากผู้คนที่พายเรือผ่านไปมา

ภาพนี้อาจบันทึกเรื่องที่มีอยู่จริงในสมัยนั้น ปรากฏในรายงานของร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ *(เอกสาร ของเฮนรี เบอร์นี่, เล่ม 2 ตอน 4 , 2540: 79, 84)* ดังนี้

...งานหลวงเกือ3บทุกอย่าง และแรงงานคนที่ทำในบางกอกนั้นเป็นนักโทษชาวพม่า เขาได้รับค่าจ้างจากรัฐบาลน้อยมาก จนได้รับอนุญาตให้ขอเรี่ยไรได้จากชาวบ้านสยามที่มาตลาดโดยเรือและเร่ขายผักผลไม้หรืออาหารต่างๆ ทางแม่น้ำ เราขอย้ำว่า ได้เห็นนักโทษพม่าสองสามคนในเรือพายไล่และปล้นหญิงชรา... อนึ่ง **"โซ่ที่โยงพวงคอให้ติดกันเป็นคู่"** ของนักโทษยังมีอยู่เรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 6 ปรากฏอยู่ในบันทึกเล่าเรื่องเก่าของนักโทษกบฏ ร.ศ. 130 *(ดู ร.ต. เหรียญ ศรีจันทร์; ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, 2517: 192)*

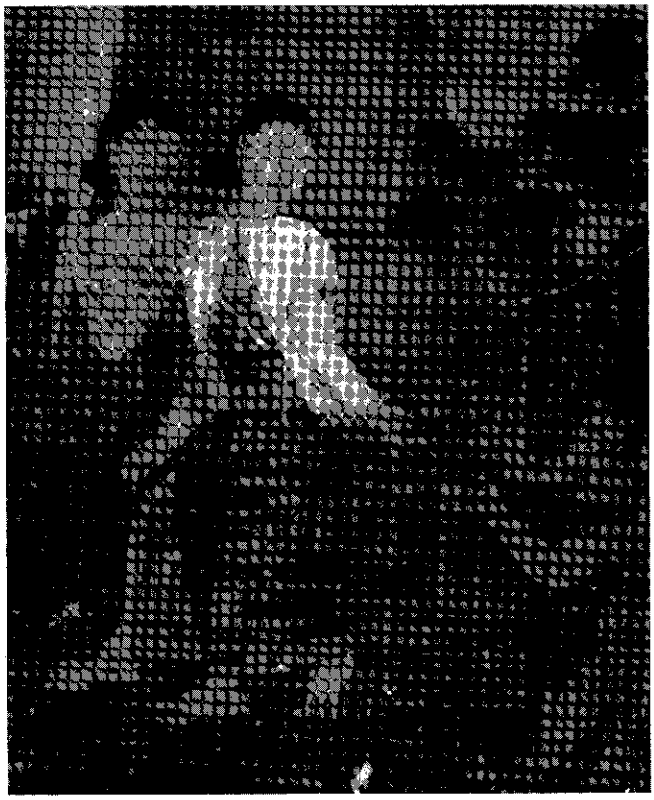

***ภาพที่ 15* จิตรกรรมฝากุฏิสงฆ์ วัดบางแคใหญ่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**

รัชกาลที่ 3 หรือรัชกาลที่ 3 (ดูความเห็น และภาพประกอบเพิ่มเติมใน น. ณ ปากน้ำ, 2534: 8-11, 17-18) เค้าโครงของจิตรกรรมซึ่งเขียนเป็นภาพบุคคล ขนาดค่อนข้างใหญ่กว่าปรกติ เป็นเรื่องของชาวมอญในดินแดนไทย

การนุ่งผ้าถุงของหญิงมอญ เช่นในภาพนี้ ย่อมเป็นที่สังเกตเลื่องลือ ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นแน่ **สุนทรภู่** จึงถึงกับเอ่ยถึงใน **นิราศวัดเจ้าฟ้า**ของท่าน ในช่วงที่ท่านเป็น ภิกษุจำพรรษาที่วัดราชบูรณะฯ (วัดเลียบ) เขตพระนคร เมื่อ พศ. 2375 ดังนี้

.....

ได้รู้เรื่องเมืองปทุมค่อยชุ่มชื่น ดูภูมิพื้นวัดบ้านขนานหน้า
เห็นพวกชายฝ่ายมอญแต่ก่อนมา ล้วนสักขาเขียนหมึกจารึกพุง
ฝ่ายสาวสาวเกล้าม้วยสวยสะอาด แต่ขยาดอยู่ว่านุ่งผ้าถุง
ทั้งห่มผ้าตารีเหมือนสีรุ้ง ทั้งผ้านุ่งนั้นก็อ้อมลงกรอมตีน
เมื่อยกเท้าก้าวย่างสว่างแวบ เหมือนฟ้าแลบแลผาดแทบขาดศีล

.....*(คัดจาก สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2543: 126)*

บรรณานุกรม

กฎหมายตราสามดวง. กรมศิลปากร, 2521.

ตำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่,** พิมพ์ครั้งที่สิบห้า. กรมศิลปากร, 2543.

ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม 1. ธรรมปรีชา (แก้ว), พระ (เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. 2345), กรมศิลปากร, 2520.

น. ณ ปากน้ำ. **ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย: วัดบางแคใหญ่.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2534.

ปาลเลกัวส์ (ท. สันต์ ไกมลบุตร แปล). **เล่าเรื่องกรุงสยาม** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2520, 2345). กรมศิลปากร, 2520.

ร.ต. เหรียญ ศรีจันทร์; ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์. **กบฏ รศ. 130 (การปฏิวัติครั้งแรกของไทย).** กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2517.

เอกสารของเฮนรี เบอร์นี่ เล่ม 2 ตอน 4. (เรือเอก สินจง สุวรรณโภคิน แปล). กรมศิลปากร, 2540.

Richard M. Cooler. **British Romantic Views of the First Anglo-Burmesse War(1824-1826).** Department of Art, Northern Illinois University Dekalb, Illinois 60115. 1977.